

Література

1. Мовчан Р. Чи був дитячим письменником Григір Тютюнник? // Літературна Україна. 2001. 6 грудня. С. 1.
2. Олійник Б. Не випадати з ріки часу. Бесіда з поетом Б.Олійником // Дніпро. 1986. №9. С. 78–88.
3. Ткачук С. Мотив болю у творчості Григора Тютюнника. Прийшов, щоб не розлучатися: На пошану 70-річчя Григора Тютюнника. К. : Твім інтер, 2005. С. 251–263.
4. Тютюнник Г. Повести и рассказы: сборник. М. : Советский писатель, 1989. 720 с.
5. Тютюнник Гр. Холодная мята: сборник. М. : Советский писатель, 1981. 336 с.
6. Шаров С., Шарова Т. Формування індивідуальної освітньої траєкторії студента засобами інформаційної системи // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка. 2017. №2(19). С. 149–154.
7. Шарова Т., Шаров С. Історія української літератури 40-60 рр. ХІХ ст. Мелітополь : Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2018. 201 с.
8. Шарова Т.М., Шаров С.В. Масові відкриті онлайн курси як можливість підвищення конкурентоспроможності фахівця // Молодий вчений. 2018. Т. 9. №61.1. С. 137–140.

Кузьменко В.О.

студентка ІV курсу

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

ПРОРОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ В ІСТОРІЇ: УСЛАВЛЕННЯ МИТЦЯ

Анотація. У статті розкриваються особливості візуального осмислення й популяризації постаті і творчості Т.Г. Шевченка через поштові листівки та вітальні картки. Наголошується, що поширення листівок із ілюстраціями до видатних творів митця значно підвищувало інтерес до української культури в цілому, та до національного Генія зокрема, сприяло патріотичному вихованню народу.

Ключові слова: іконографічні матеріали, популяризація, ілюстрація, листівка.

Всенародна любов до Шевченка проявляється у найрізноманітніших формах, зокрема в колекціонуванні книжок, альбомів, ілюстрованих поштових листівок, марок, медалей, жетонів, значків тощо. У навчальному виданні вказано, що Т. Шевченко є вільнодумцем, патріотом, фольклористом, драматургом, публіцистом, пророком української нації [7, с. 37].

Коли Шевченко в 1849 р. писав рядки «Либонь, уже десяте літо, / Як людям дав я «Кобзаря», / А їм неначе рот зашито...», він не міг передбачити, що в майбутньому його твори будуть перевидаватись сотні разів, а їх загальний тираж сягне кільканадцяти мільйонів, що виникне окрема галузь літературознавчої науки – шевченкознавство. Перебуваючи в неволі, колишній кріпак, а тоді рядовий солдат окремого Оренбурзького корпусу, не міг знати, що йому будуть споруджені пам'ятники, що до відтворення його образу і до ілюстрування його творів будуть звертатися кращі художники, що його ім'ям будуть названі міста і села, вулиці і площі, театри і школи, а місцями, де він перебував, проляжуть туристські маршрути.

Значну роль у популяризації особи, світогляду, життєвого і творчого шляху великого Кобзаря України відіграють поштові листівки. Серед них – іконографічні матеріали, часто з рядками його поезій, ілюстрації до літературних творів, малюнки Шевченка-художника, портрети його друзів і знайомих, діячів його літературного й мистецького оточення, зображення місць перебування поета, урочистостей, присвячених його пам'яті, монументальних пам'ятників, споруджених на батьківщині і за кордоном тощо [2, с. 216].

Перша шевченківська листівка була видана у Львові в 1900 р. накладом власника палітурні та бронзовничої майстерні Євгена Спожарського. Велике зацікавлення особою і творчістю Т.Г. Шевченка було викликане широким вшануванням його пам'яті в 1901 р. Матеріали про життя і творчість Кобзаря, а також його твори були вміщені в газетах Петербурга і Москви, Харкова, Полтави, Житомира, Одеси, Херсона, а також Орла, Ярославля, Нижнього Новгорода, Астрахані, Ростова-на-Дону, Ставрополя, Баку, Батумі, Сімферополя, Тюмені, Томська, Іркутська, багатьох міст Галичини, Відня, Америки.

Внаслідок пожвавленого інтересу, викликаного 40-річчям від дня смерті Т.Г. Шевченка, було випущено декілька пам'ятних листівок. Таким раннім виданням, до якого входило п'ять карток на шевченківську тему, була літературна серія з дванадцяти листівок, випущена у Львові у 1901 р. У розділі «Літературно-наукового вісника» про цю серію була вміщена інформація: «Накладом львівського купця Миколайчака вийшла недавно серія переписних листків, зложена з дванадцяти штук. Дуже гарно викінчені листки з портретами Котляревського, Шашкевича, Шевченка (без шапки), Шевченка (у 26 років

життя), Шевченка (у шапці), Федьковича, Драгоманова, Лисенка, менш вдалі вийшли листки з портретами Костомарова, Вересая і з видом Шевченкової могили. На кожному листку надруковані дуже добре дібрані цитати відповідних авторів. Русини, що люблять висилати своїм знайомим переписні листки, повинні звернути увагу на цю серію...». Зокрема, у серії була гравюра на дереві, виконана вчителем В.В. Мате Л.А. Серяковим у 1879 р., що являла собою високомайстерне повторення живописного автопортрета Т.Г. Шевченка 1840 р. Такий вигляд мав Тарас у рік, коли побачив світ його «Кобзар». Поряд із портретом надруковані рядки з вірша «Думи мої, думи мої»: «За карії оченята, за чорнії брови / Серце рвалося, сміялось, виливало мову. / Виливало, як уміло, за темнії ночі. / За вишневий сад зелений, за ласки дівочі» [5]. Одночасно в Перемишлі було випущено листівки з портретом Т.Г. Шевченка без шапки і з репродукцією малюнка О. Сластіона «Тарас на смертній постелі».

У Коломиї розпочав видавничу діяльність Я. Оренштайн, майбутній видавець «Загальної бібліотеки» і «Творів» Т.Г. Шевченка за редакцією Б. Лепкого. У лютому 1902 р. він випустив у світ серію з шістнадцяти листівок із репродукціями О. Сластіона до «Гайдамаків». На звороті був напис «Карта кореспонденційна» трьома мовами: українською, німецькою, польською. Листівки мали великий попит і були скоро розкуплені. Назва на звороті на цій і всіх подальших серіях надрукована лише українською мовою.

Улітку 1902 р. була видана друга серія карток з ілюстраціями «Гайдамаків», до якої входили дванадцять листівок. У серпні з'явилося третє видання першої серії. На листівках видання Я. Оренштайна репродуковано двадцять вісім чорно-білих ілюстрацій О. Сластіона до «Гайдамаків» Т.Г. Шевченка. Під кожним малюнком був надрукований текст до «Гайдамаків» (до 5 рядків).

Книжка з ілюстраціями О. Сластіона вийшла друком в 1886 р. порівняно малим тираж, всього три тисячі штук. Це було розкішне, а отже, й дороге видання великого формату. Враховуючи те, що книжка не була доступна масовому читачеві, листівки, випущені Я. Оренштайном великими тиражами, дали ілюстраціям О. Сластіона друге життя. Їх широко розповсюджували серед населення західних областей країни, і вони відіграли значну роль у популяризації революційної поеми Т.Г. Шевченка [4, с. 89].

Розглядаючи тему перших видань шевченківських листівок, не можна пройти осторонь інформації в окремих поважних виданнях, як, наприклад, вихід серії листівок Я. Оренштайна з ілюстраціями О. Сластіона до «Гайдамаків» у «Шевченківському словнику». До найбільш ранніх видань належать чотири листівки, надруковані 1902 року. У одній із них відтворено живописний портрет Т.Г. Шевченка, виконаний М.І. Крамським у 1871 р. на

замовлення П.М. Третякова. Як зазначається у підручнику «Історія української літератури 40-60 рр. ХХ ст.» Т.М. Шарової та С.В. Шарова, зорові уявлення про Т.Г. Шевченка – борця за народне щастя – у багатьох поколіннях формувались на основі цього портрета. Він із надзвичайною силою втілює у собі типові риси народного співця, його месіанську неповторність. Винятково виразні очі. В них легко прочитується доброта вдачі поета, воля до боротьби, мужність, незламність, пережиті страждання, які не приглушили його кращих рис: людяності, гідності, великої моральної чистоти. Цей погляд нагадує рядки поезії «Доля»: «Ми не лукавили з тобою, / Ми просто йшли, у нас нема Зерна неправди за собою...» [6, с. 10].

Листівка з портретом Т.Г. Шевченка пензля М. Крамського була повторно надрукована у 1903 і 1905 рр. На другій листівці 1902 р. репродуковано фотопортрет Т.Г. Шевченка, виконаний у серпні 1859 р. в Києві І. Гудовським. На цій фотографії поет сидить у кріслі в темному піджаку, білих штанах, білій сорочці, пов'язаній темною краваткою.

У квітні 1859 р. П. Куліш, їдучи до Парижа, захопив зі собою фотопортрет Т.Г. Шевченка в шапці і кожусі, а прибувши щасливо до столиці мистецтв, попросив художника Л. Жемчужникова замовити з нього літографію. Розмноження портрета Жемчужников замовив фірмі Лемерсьє. Цю роботу – дзеркальне відображення фотопортрета – дуже тонко виконав кращий французький літограф А. Мульєрон. Портрет відзначається тонкою передачею фотографічної подібності поета. Шевченкова робота А. Мульєрона дуже сподобалась Жемчужникову і він ствердив портрет своїм автографом.

Зважаючи на це, літограф Конишев виконав точну копію літографії Мульєрона за допомогою перебивного так званого автографського паперу. Ця копія зберігалась у московському Рум'янцевському музеї. На горизонтальній листівці, справа від портрета надруковано першу і другу строфи заключної частини вірша «Думи мої, думи мої» в перекладі російською мовою [1, с. 27].

На одній із карток, репродуковано фотопортрет Т.Г. Шевченка, зроблений у фотоательє І.Ф. Досса у 1858 р. На ньому Т.Г. Шевченко без шапки у темному сюртуку і білій сорочці. Цей, один із найпоширеніших фотопортретів Шевченка без перебільшення можна назвати класичним. Про його повернення із небуття художник О. Сластін так писав у сьомій книжці «Літературно-наукового вісника» за 1900 р.: «Я, більше 20 літ назад, якимось побачивши у вітрині небіжчика І. Досса портрет Шевченка, купив його і з того часу знав, що Тарас Григорович знімався у нього; вони як обидва художники були між собою знайомі – це я чув від самого І. Досса» [3, с. 318].

У 1902 р. вийшла друком нова серія листівок на тему творів Т.Г. Шевченка. Це вісім маків польської художниці В. Сечковської до басні

Т.Г. Шевченка «Тополя», де були проілюстровані такі місця балади: «По діброві вітер виє...», «Стануть собі, обіймуться», «Не щечече соловейко», «Пішла вночі до ворожки», «Ось тобі сього дива», «Вийшла з хати: «Чи йти, чи...», «Пішла, вмилась...».

У «Шевченківському словнику» першою шевченківською листівкою, випущеною у Києві, подано портрет поета в шапці 1906 р. У збірці автора є київські листівки з портретом Т.Г. Шевченка більш ранніх видань. Це, наприклад, листівка видавництва «Вік», що належала до серії, у яку входили портрети українських письменників: Котляревського, Костомарова, Квітки, Стороженка, Мордовця, Франка та інших.

На початку ХХ ст. можна згадати ще кілька серій листівок з ілюстраціями до творів Т.Г. Шевченка та з портретами митців, серед яких представлений і образ Кобзаря: серію художника Є. Турбацького з малюнками до «Гамалії»; низку портретів українських письменників полтавського видавця Г.І. Маркевича; вітальна картка роботи художника Є. Турбацького з написом «Веселих свят» видання Д. Грунда та ін.

Для популяризації творів Т.Г. Шевченка-художника у 1905 р. накладом Я. Оренштайна в Коломиї була видана серія з дванадцяти карток «Власноручні офорти Т.Г. Шевченка». До неї увійшли шість офортів з альбому «Живописная Украина»: «У Києві», «Видубецький монастир у Києві», «Старости», «Судня рада», «Казка» «Солдат і смерть», «Дари в Чигирині 1649 р.», три автопортрети 1860 р., а також «Дві дівчини», «Жебрак на кладовищі» і «Верба». Вихід серії листівок Я. Оренштайна був значною подією у справі популяризації графічних творів Т.Г. Шевченка. У 1910 р. серія «Власноручні офорти Т.Г. Шевченка» була перевидана. У «Шевченківському словнику» ця серія помилково названа «Малярські твори Т.Г. Шевченка», кількість листівок замість дванадцяти вказано вісім, роки видання визначені 1911–1916, замість конкретних 1905 і 1910 рр.

Отже, листівки шевченкіани – це своєрідні здобутки матеріальної і духовної культури українського народу. Аналізуючи діяльність українських видавництв у справі випуску шевченківських листівок за 1901–1905 рр., можна сказати, що основні видавничі центри були зосереджені в західноукраїнських містах: Львові, Коломиї, Перемишлі, Бучачі.

Характерною прикметою ранніх видань шевченківських листівок є широке використання виховних можливостей слова Т.Г. Шевченка, цитування поряд з ілюстрацією уривків із його творів. Ця традиція, а також традиція видавати шевченківські листівки щорічно, заслуговують на те, щоб їх відродити знову. Із упевненістю можна говорити про те, що геній української нації, Пророк закарбований в історії нашої країни та всього світу.

Випуск каталогу листівок дасть можливість ввести в науковий обіг великий масив невідомих широкому загалу матеріалів про велику всенародну шану до Т.Г. Шевченка. Каталог стане посібником не тільки для шевченкознавців і колекціонерів, а й для істориків, музейних працівників, учителів української мови та літератури, а також для широкого кола читачів, усім, кому дорога творчість Т.Г. Шевченка.

Література

1. Вишня О. Чий Шевченко // Твори: в 5 т. К.: Дніпро, 1974. Т. 2. 283 с.
2. Дзюба І. У всякого своя доля. К. : Радянський письменник, 1989. 371 с.
3. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика. К.: Основи, 1998. 647 с.
4. Єфремов С. Літературно-критичні статті. К. : Основи, 1993. 164 с.
5. Кримський А. Народні легенди про Шевченка // Кримський А. Розвідки, статті та замітки. К. : 1928.
6. Шарова Т.М. Історія української літератури 40-60 рр. ХХ ст.: підручник. Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2018. 201 с.
7. Шарова Т.М., Шаров С.В., Солоненко А.М. Видатні особистості української словесності. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2018. 254 с.

Літвинчук Т.В.

*аспірантка кафедри історії української літератури,
теорії літератури та літературної творчості
Інститут філології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ ОБРАЗУ БОЯР В КОНТЕКСТІ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО МІСТА (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО, Р. ІВАНЧЕНКО, П. УГЛЯРЕНКА)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню авторського бачення образу бояр – однієї із категорій середньовічного міського соціуму в історичних романах П. Загребельного, Р. Іванченко та П. Углярєнка. Простежено, що специфіка його втілення стає передумовою осягнення середньовічного міста в художніх текстах прозаїків як осередку й центру держави, місця поширення впливу бояр на правителя, середовища зради власних цінностей.